

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

ЗВЄГИНЦОВА МАРІЯ ЕДУАРДІВНА

УДК 821.161.1 – 1 Седакова 09

**ЛІРИКА О. СЕДАКОВОЇ:
СИСТЕМА МОТИВІВ, МІФОПОЕТИКА, ІНТЕРТЕКСТ**

10.01.02 – російська література

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Бабай Павло Миколайович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
доцент кафедри історії російської літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Пахарєва Тетяна Анатоліївна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри російської та зарубіжної літератури;

кандидат філологічних наук, доцент
Козлова Алла Григорівна,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди,
доцент кафедри російської та світової літератури.

Захист відбудеться «30» січня 2014 р. о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.07 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, ауд. 6/85.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (61022, м. Харків, майдан Свободи, 4).

Автореферат розісланий « » грудня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. В. Кисіль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлено: по-перше, необхідністю сформулювати комплексне уявлення про концептно-мотивну цілісність ліричної системи О. Седакової у світлі розвитку та трансформації поезики пізнього модернізму в російській літературі кінця ХХ – початку ХХІ століть; по-друге, потребою коригування наявних концепцій дослідження творчості О. Седакової – тенденцій, що залучають її до контексту тих чи інших шкіл та напрямів, чи, навпаки, тяжіють до аналізу окремих явищ ліричної системи поета.

Саме тому видається доцільним збалансовано поєднати, уточнити й доповнити ці тенденції, щоб якомога повніше показати і унікальність, і типологічну вмотивованість художніх досягнень О. Седакової як динамічної єдності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в рамках наукової теми кафедри історії російської літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Проблеми методу, поезики і жанру російської літератури ХІХ–ХХ століть». Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 9 від 22 квітня 2011 р.).

Мета й завдання дослідження. Мета роботи – аналітично реконструювати та схарактеризувати авторську художню модель світу О. Седакової, специфіку її концептуальної цілісності та своєрідність реалізації в поетичному просторі книги лірики. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань:

- позначити основні напрями літературознавчої рецепції поезії О. Седакової, виявити дискусійні зони в підходах сучасних дослідників до вивчення константних семантичних одиниць її творчості;
- простежити й описати константні для авторської моделі світу концептно-метафоричні комплекси, які контекстуально розгорнуто в мотивній системі;
- виявити й охарактеризувати міфопоетико-інтертекстуальні механізми смислопородження поезії О. Седакової;
- прояснити характер та способи взаємодії мотивних комплексів у ліриці О. Седакової.

Об'єктом дослідження є поетична творчість О. Седакової кінця 1960-х – початку 2000-х рр., що складає зміст першого академічного видання поезії автора «Стихи».

Предмет дослідження – особливості функціонування репрезентативних компонентів мотивної системи, міфопоетики та інтертексту поезії О. Седакової.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу роботи становлять праці дослідників теорії мотиву та мотивного аналізу (І. Силантьєва, Б. Гаспарова, В. Тюпи, В. Халізева, О. Жолковського, Є. Мелетинського та ін.); праці, присвячені розробці теорії концепту та концептному аналізу (Ю. Степанова, Н. Арутюнової, Ю. Прохорова, В. Карасика, Л. Софронової, С. Неретіної та ін.); праці та концепції з теорії інтертексту (Ю. Крістевої, Р. Барта, М. Ріффатера, Ж. Женета, М. Ямпольського, І. Смирнова, Н. Фатєєвої, Н. П'єге-Гро, М. Вербицької,

А. Леонтьєва, Н. Семенової, В. Чернявської та ін.); міфопоетики (О. Седакової, О. Фрейденберг, В. Іванова, В. Топорова, С. Аверинцева, Є. Мелетинського, Ю. Лотмана, З. Мінц та ін.); дослідження поетичної творчості О. Седакової (М. Епштейна, М. Перепьолкіна, Н. Медведєвої, Є. Князевої, Т. Пахаревої, Н. Котової, М. Панаріної, Н. Москаленко, Н. Подрезової, Г. Колеватих, О. Жолковського, С. Аверинцева, В. Бібіхіна та ін.). Для досягнення мети в розв'язанні поставлених завдань застосовано методи цілісного, мотивного, концептного, структурно-семіотичного, міфопоетичного та інтертекстуального аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вперше:

- описано базові для авторської моделі світу О. Седакової образно-світоглядні константи та простежено їх мотивну реалізацію;
- мотивні комплекси лірики О. Седакової розглянуто як єдину систему;
- виявлено особливості взаємодії мотивів та їх варіацій на рівні метатексту;
- продемонстровано продуктивність міфопоетичного та інтертекстуального аналізу в контексті «обрядового дискурсу».

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні й диференціації наукової поняттєвої системи, розширенні дослідницького інструментарію щодо таких літературознавчих проблем, як авторські концепти та художня модель світу автора, індивідуальні варіанти втілення поетичних принципів російського літературного модернізму й типологічні висновки про його еволюцію протягом ХХ – початку ХХІ століття.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали й результати досліджень можуть бути використані під час викладання курсу історії російської літератури другої половини ХХ століття, спеціальних курсів та проведення наукових семінарів, присвячених творчості О. Седакової, у ВНЗ; для написання навчальних посібників з історії російської літератури ХХ століття; у подальшому дослідженні російської літератури цього періоду; для написання курсових, бакалаврських, магістерських робіт.

Особистий внесок здобувача. Роботу виконано самостійно, без участі співавторів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри історії російської літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та на наукових конференціях: Міжнародній науковій конференції «Крихти буття: Література і практики повсякдення» (Бердянськ, 22–23 вересня 2011 року); XIV Міжнародній конференції з актуальних проблем семантичних досліджень «Художній текст у різних наукових парадигмах (на матеріалі української та російської мов)» (Харків, 3–4 квітня 2012 року); IX Міжнародній заочній науково-практичній конференції «Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии» (Москва, 5 березня 2013 року); IV Міжнародній науковій конференції молодих учених-русистів

«Художній текст як предмет лінгвістичного дослідження» (Харків–Белгород, 9–10 квітня 2013 року); конференції аспірантів та молодих учених до 80-річчя Інституту світової літератури ім. О. М. Горького «Символы и мифы в литературе и фольклоре» (Москва, 29–30 березня 2012 року); підсумковій конференції аспірантів та здобувачів філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (Харків, 29 березня 2013 року).

Публікації. Результати дослідження відображено в 6 статтях, 5 із яких опубліковано в наукових фахових виданнях та одну – в іноземному виданні.

Структура й обсяг роботи. Структура дисертації зумовлена її метою та завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Обсяг дисертаційної роботи – 169 сторінок основного тексту та 22 сторінки списку використаних джерел (195 позицій).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **«Вступі»** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок із науковими програмами та планами, сформульовано мету й завдання роботи, окреслено основні методи аналізу, предмет і об'єкт дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано інформацію про апробацію дисертації.

Перший розділ роботи – «Основні напрями наукової рецепції поетичної творчості О. Седакової й теоретико-методологічні основи дослідження» – присвячено аналітичному огляду наукової літератури за темою дисертації, а також визначенню теоретико-методологічної основи дослідження.

У *підрозділі 1.1 «Творчість О. Седакової у дзеркалі сучасної наукової рецепції»* проаналізовано основну наукову літературу (праці М. Епштейна, М. Перепьолкіна, Н. Медведєвої, Є. Князевої, Т. Пахарєвої, Н. Котової, М. Панаріної, Н. Москаленко, Н. Подрезової, Г. Колеватих, О. Жолковського та ін.), присвячену дослідженню лірики О. Седакової.

Процес осмислення творчості О. Седакової бере початок в чисельних роздумах радянських слухачів та читачів саміздату, в есе літературознавців, у відгуках зарубіжних фахівців. Увесь цей масив ретельно опрацьовано в роботах М. Перепьолкіна та Н. Медведєвої. На сьогодні існує вже достатньо літературознавчих студій, що дають змогу окреслити основні аспекти наукової рецепції лірики О. Седакової. Серед них зазначимо тяжіння до розробки нових засад типологізації та контекстуальної оцінки місця поезії Седакової в сучасному літературному процесі, до інтертекстуального аналізу її текстів, до аналізу взаємин із досліджуваною традицією, до вивчення іманентних властивостей поетики О. Седакової.

Так, творчість О. Седакової була віднесена М. Епштейном до атрибутованої ним стильової течії метареалізму. Суть метареалізму, за М. Епштейном, полягає в розширенні та подовженні змісту «реалізму» в напрямі «метафізичного» виміру

буття. Обсяг запропонованої дефініції дозволив «під одним дахом» об'єднати такі імена, як О. Седакова, О. Шварц, І. Жданов, В. Кривулін, Д. Щедровицький, В. Арістов, А. Драгомощенко.

Найбільша цінність вбачається не стільки в методології М. Епштейна, скільки в інтуїціях його формулювань, що дають змогу ототожнити реалії різного порядку у практиці метареалістів. Насамперед це стосується функціонування «народно-обрядового» мислення в художньому тексті, що особливо важливо для вивчення міфопоетичного підґрунтя лірики О. Седакової.

Метаопис школи метареалізму, зроблений Є. Князевою, теж указує на міфопоетичну домінанту ліричних текстів, розглянутих у роботі, а також на лексико-семантичний рівень реалізації міфопоетичних категорій. Ґрунтовно досліджує міфопоетичну складову лірики О. Седакової у низці своїх праць Н. Медведева.

Механізми сприйняття поезії О. Седакової шляхом залучення культурно-літературної пам'яті читача досліджено М. Перепьолкіним, Н. Медведевою, Г. Колеватих, О. Жолковським. Можливі ходи читацької рецепції розроблено ними на тлі діалогу поета з античною, китайською, російською літературами. Залучення інтертекстуального аналізу допомогло Н. Подрезовій розкрити антропологічний аспект лірики О. Седакової.

Розробляючи концепцію сучасної духовної поезії в російській літературі, Н. Котова запропонувала виокремлювати два періоди. Перший період – 1970–1980-ті роки (творчість С. Аверинцева, З. Міркіної, Веніаміна Блаженного та ін.), другий період – 1990-ті роки (творчість М. Карташова, інока Всеволода, протоієрея О. Логвинова, В. Щадрина та ін.). Дослідниця співвідносить творчість О. Седакової з першим періодом, найбільш репрезентативним, на її думку, через формування в ньому тенденцій подальшого розвитку духовної поезії. В релігійно-філософському дискурсі лірика О. Седакової розглядається також Н. Ільїнською, в студії якої набуває тлумачень «метафізичності» та «екуменістичності».

Інтерес І. Заярної до фігури О. Седакової актуалізується поряд з розглядом таких персоналій, як Й. Бродський, А. Вознесенський, Д. Бобишев, О. Шварц, Г. Сапгір, В. Соснора, В. Кривулін, І. Жданов, О. Парщиков, М. Амелін, В. Кальпіді, Д. Поліщук, різностильові, індивідуальні поетичні світи яких об'єднуються типологічною проекцією необарокового характеру. У річищі літературних проекцій акмеїстичної картини світу поезію О. Седакової потрактовано Т. Пахаревою, зокрема, у співвідношенні з творчістю Т. Кібірова і П. Барскової.

Розширення контекстуального діапазону в сучасних дослідженнях поетики О. Седакової сприяє зростанню інтерпретаційного потенціалу, але не применшує можливостей «іманентного», конкретного аналізу її текстів. Найбільш послідовними в цьому сенсі видаються роботи Н. Москаленко та М. Панаріної. Спостереження щодо просторової семантики (Н. Москаленко) та формального рівня поезії О. Седакової (М. Панаріна) корелюють із багатьма положеннями нашого дослідження.

Отже, спектр охарактеризованих підходів до вивчення поетики та естетики О. Седакової виявляє необхідність поєднати стратегію типологізації з виявленням унікальних рис авторської моделі світу.

Підрозділ 1.2 «Теоретико-методологічні засади роботи» присвячено теоретичним аспектам літературознавчого аналізу лірики О. Седакової. Логіка дослідження передбачає огляд константного кола концептів міфопоетичної моделі світу автора, особливостей мотивної, інтертекстуальної їх реалізації в ліричному корпусі циклу й книги. Для такої аналітичної канви актуальним виступає відповідний термінологічний інструментарій: інтертекст, атракція, концепт, мотив, дискурс, міфопоетика.

Залучення інтертекстуальної методології аналізу художнього тексту зумовлене орієнтацією на концепції Ю. Крістєвої, Р. Барта, М. Ріффатера, Н. П'єге-Гро, І. Смирнова, М. Ямпольського, Ж. Женета, Н. Фатєєвої та ін. Разом з тим специфіка досліджуваного тексту вимагає дещо скоригувати розуміння механізму інтертекстуальності *ad hoc*: «цитатність» в О. Седакової постає не тільки в якості діалогу з текстами конкретних авторів чи їх художньої інкорпорації (цьому аспектові присвячено досить репрезентативну кількість наукових спостережень), а й як генерування смислів на рівні культурних концептів і міфопоетичних архетипів, які входять у ролі універсального фону до унікальної мотивної структури поезії О. Седакової.

Художні апеляції О. Седакової спрямовані до надіндивідуальних транскультурних мовних реалій, асоціативне поле яких значно ширше за інтертекстуальність, атрибутовану «класичними» методами. Тому предметом аналізу стає, перш за все, атрактивна «насиченість» поетичного тексту.

Під «концептом» у дисертаційній роботі розуміємо ментальну категорію, що пов'язана зі здатністю й характером розбудови ціннісної картини світу тим чи іншим мовним колективом, культурно-дискурсивним полем за принципом партиципації свідомості та культури (Ю. Степанов, Ю. Прохоров). На семантичному рівні саме «концепт» є мінімальним вузлом атракції в поетичному тексті О. Седакової.

Концептні світоглядні універсалії у художньому тексті реалізуються в системі мотивів, тобто змістових компонентів (та ланцюгів із таких компонентів), наділених семантичною значимістю, повторюваністю та варіативністю (за Б. Гаспаровим), естетичною цінністю, процесуальністю, прагматичністю (В. Тюпа).

Термін «дискурс» залучається для позначення потенційно відкритого, контекстуально зумовленого висловлювання, що, за А. Жолковським і С. Бочаровим, є феноменом безпрецедентного передання змісту в літературі й культурі. Також цінними для дослідження є ідеї В. Чернявської про інтердискурсивність, функції відкритого тексту у відкритому дискурсі.

Міфопоетику в цьому дослідженні розглядаємо як аспект авторської моделі світу О. Седакової, який художньо втілює світоглядні категорії міфологічної природи: певного балансу «фізики» й «метафізики», спільності біографії роду і його представника, ізоморфності подій, анонімності частини стосовно цілого і т. ін.

Другий розділ «Міфопоетика та інтертекстуальність у мотивній системі лірики О. Седакової» розкриває фольклорно-обрядову метафорику, виражену через мотивно-концептні сполуки. Художньою «прото-ситуацією», що мотивує цілу низку подальших дихотомій та опозицій, є ситуація взаємозумовленості між світами життя і смерті. Так, перелік архаїчних образів, що становлять метафоричний пунктир мотивної системи О. Седакової, – дім, сад, шлях, сон, мандрівник, гість, серце, душа, птах, відбиття, тінь, щілина, вода, колодязь та ін. – пов'язан з семантикою «переходу», межовості життя і смерті. Художнє втілення цих елементів фольклорно-обрядового дискурсу розглянуто в роботі в контексті наукової розробки О. Седаковою концепції обрядової поетики («Похоронна обрядовість східних та південних слов'ян»).

Підрозділ 2.1 «Функції мотиву ‘множинно-одиночності’» присвячено аналізу однієї з важливіших категорій міфопоетичного обр'ю лірики О. Седакової. На тлі ефекту «партиципації», зумовленого обрядово-міфологічними уявленнями про потойбічний світ і відповідно про якесь інше «над-знання», значно трансформуються наративно-комунікативні відносини між адресантами та адресатами мовлення. Подія самої оповіді збігається з подією, про яку йдеться, а комунікативні інстанції немовби безособово ототожнюються, анонімно втрачаючи відмінності, власні, окремі імена. О. Седакова приєднується до пояснення змісту мотиву «множинно-одиночності» О. Фрейденберг: «Це космос, а не люди. Вони множинно-поодинокі, безіменні, безособові, рівні між собою». Така модель художнього світогляду потребує відповідних ситуації та простору, які виконували б функцію посередника між двома світами єдиного буття, а згодом знімали б уявну опозицію «життя – смерть» (такими символічними посередниками постають вода, вогонь, сходи, міст, дерево, куш тощо).

Зазначене смислове навантаження «множинно-одиночності» впливає на подальше тлумачення інтегральних мотивних сполук лірики О. Седакової, однією з яких постає мотивний комплекс шляху.

У підрозділі 2.2 «Мотиви шляху (шляху-переходу, шляху-виходу, шляху-блукання)» з'ясовано специфіку міфопоетичної реалізації мотивів переходу в тих віршах О. Седакової, сюжетною основою яких є динаміка шляху або переходу. Через просторово-символічні події ситуації здійснюється метафізичне переміщення, яке передбачає наявність ціннісного вектора, що спрямовує подію до кульмінаційного центру. Але виявляється, що хронотоп переходу в цих віршах зумовлює нескінченно подовжену, перманентну кульмінацію, яка й корелює із синкретизмом суб'єктів і об'єктів ситуації переходу. Бо вона не є константно детермінованою як небезпечна, чужа або ворожа. Значно важливіша динаміка освоєння простору, виявлення свого збігу з ним, тобто сенс події переходу полягає в подоланні суб'єктивності.

Стратегія цього подолання пов'язана з проходженням суб'єкта через асиміляцію до множинно-одиночного простору. Наприклад, у вірші «В это зыбкое скопленье» сугестія «множинно-одиночності» відбувається завдяки образам «зыбкого скопленья», «комариных столпов», «мошкары» та ін. Перехід до метафізично незнайомого простору та набуття деякої ототожнюючої емпатії до нього стає

запорукою такого рівня свідомості, на якому здобувається єдність суб'єкта та ситуації. Найбільш показовим у цьому сенсі є вірш «Успение».

Мотив шляху в «Успении» є виходом в інший простір і апелює відразу до двох дискурсів: церковно-біблійного та фольклорно-обрядового. Євангелійна складова зазначена вже в назві, але, за логікою розвитку мотиву, виявляє ізоморфність «язичницьким» смислам семантичного кола смерті: «світло», «вода» («дощ»), «лука» тощо. Сугестійна атмосфера задухи нав'яна символічною силою пейзажу, а сукупність повторів-градацій («как перед дождем», «задохнувшийся», «плачущий», «слабеет», «задыхается», «немеет», «в слезах задыхаясь») відсилає до фольклорно-обрядової традиції уявлень про душу.

Вишуканість поєднання зазначених дискурсів особливо відчутно в плані взаємного уподібнення образу Богородиці та просторового образу луки, щільно насиченого фольклорно-обрядовою метафорикою. Забезпечує це уподібнення саме мотив «множинно-одиночності». Метонімічними представниками «луки» в «Успении» виступають її звичайні атрибути («трава», «повилика», «дикий укроп»), інтертекстуальні проєкції («лука» як людство), – і сама Богородиця, дії якої відповідають пейзажній атмосфері задухи. Контекстуальна багатоскладовість та маркованість «луки» щодо обрядової семантики вказують на множинно-одиночну сутність цього мотиву. В світлі такої інтерпретації, «лука» прочитується і як простір, і як учасник, і як сама ситуація виходу.

Сюжетотвірність мотиву «шляху-блукання» вже не знає перманентної кульмінації, вона відбулася або в минулому, або ще має статися. Неодмінною рисою цього мотиву є множинно-одиночність блукальців. В поезії О. Седакової шлях-блукання є метафорою загальнолюдської долі, яка розкривається в амбівалентності фізичного й метафізичного, поодинокого та спільного руху, а також в дихотомії долі/не-долі.

В творчості О. Седакової взагалі поділ на живих і померлих не є розмежуванням та протиставленням, тому що інтенціонально йдеться про спільність і взаємозалежність доль живих і мертвих.

Підрозділ 2.3 «Міфопоетична атрибуція мотиву сну» аналітично демонструє спроможність об'єднання навколо семантики сну цілої мотивної парадигми: «сон» – «коліска» – «труна» («домовина») – «дім». Найбільш репрезентативними для аналізу виявилися «коліскові» О. Седакової з циклів «Дикий шиповник», «Старые песни», «Вечерняя песня», «Начало книги».

Жанр коліскової за своєю архаїчною природою передбачає заримованість народження-коліски і смерті-труни (домовини). Це принципово незавершена оповідь про «померлих/дітей» із символічним ореолом «ночі» та ритміко-мелодійною організацією магічного замовляння.

Потенціал міфологічних поетикотвірних кодів цієї жанрової зони розкрито на прикладі віршу «Горная колыбельная». Мотиви «народження»/«смерті»/«сну» в різних варіаціях проявляють принцип ізоморфізму, інтегруючи в додатковому світлі вже відомі мотивні ланцюжки лірики О. Седакової і доповнюючи новими обертонами мотивний комплекс «множинно-одиночності».

Наявна кореляція сюжетної конструкції шляху та оповідної структури тексту відповідає метатекстуально поширеному мотиву тотожності події та нарації про подію. Множинно-одиничні знаки метафізичного простору забезпечують процесуальну відкритість оповіді-шляху, де актуалізуються дихотомії переривності/не-переривності, статичності/не-статичності, смерті/не-смерті, сну/не-сну, пам'яті/не-пам'яті та ін. В якості узагальнення перелічених дихотомічних прогресій можна назвати дихотомію події/не-події, яку покладено за стрижень змальованого О. Седаковою світу-міфу.

Отже, в основі мотивів «множинно-одиничності», шляху, сну лежить міфопоетично атрибутоване уявлення про рухливість межі. Інтерес поета до архаїчних понять, що обслуговують помежові сфери життя і, як наслідок, несуть у собі потенціал розрізнення смислів, впливає на загальний характер метатекстуальної площини поетичної творчості. Генезис семантики межі, детально розробленої О. Седаковою, лежить у фольклорно-обрядовому дискурсі. Набуваючи самостійного значення, ця семантика впливає на принцип організації багатьох мотивів досліджуваної лірики.

Третій розділ «Константи мотивних комплексів лірики О. Седакової як проекція авторської моделі світу» розкриває особливості втілення авторської художньої моделі світу шляхом реконструкції та характеристики основних констант світогляду, що в сумі вибудовують у книзі лірики рівень метатекстових універсалій. Звернення до концептно-архетипічного рівня поетики О. Седакової мотивує коректнішу інтерпретацію конкретних феноменів досліджуваної мотивної системи.

Оскільки вже виявлена мотивна семантика взаємозумовленості живих і померлих реалізується водночас і через фольклорно-обрядовий, і через біблійно-християнський дискурс, відповідний інтертекст тяжіє до набору стійких «цитатних» констант якнайширшого архетипічного змістового обсягу: «життя», «смерть», «земля», «вода», «вогонь», «повітря», «ніч», «день», «лице», «світло», «пітьма», «сон», «дім», «лука», «ліс», «сад», «дорога», «сходи», «дерево», «кущ», «шипшина», «троянда», «зір», «речовина», «душа» тощо. Мова йде про культурні концепти, що їх освоює, трансформує та приватизує авторська свідомість у побудові власної моделі світу. Зрештою, поетичний світ О. Седакової складається з ізоморфного сплаву улюблених автором культурних дискурсів, концептні проекції яких в індивідуально-суб'єктивних модифікаціях транслюються до унікально авторської мотивної структури як естетичної реальності.

Підрозділ 3.1 «Мотив шипшини в семантичному контексті теургії» присвячено дослідженню концептно-мотивного комплексу «шипшини», його семантично-конотативного змісту та здатності до розгортання подальших мотивних можливостей.

Мотив шипшини притягує до себе семантичні компоненти, пов'язані з метафізикою теургічного вчинку, через сакрально-біблійні асоціації з кущем, неопалимою купиною та низкою відповідних ініціаційних ситуацій залучає мотивні варіанти шляху, жертви і преображення. З іншого боку, активізується лінія «саду» з образним пунктиром «води» – «землі» – «дому» та виходом до мотиву «садівника».

У підрозділі 3.2 «Асоціативне поле мотиву саду й семантика спільної долі» виявлено продуктивність мотиву саду і в напрямі асоціативних розгалужень архетипічного характеру, і в плані контекстуально нового забарвлення концептів, типологія яких вже була простежена.

Значну роль у творенні нової семантики навколо образу саду відіграє «космологічний» статус його просторових та вітально-рослинних характеристик. Базова й універсальна метафора «світу-саду», крім іншого, мотивує сюжет творчого зусилля, спрямованого на перетворення реальності, а взаємодія мотивів саду і шипшини якісно конкретизує це зусилля, надаючи йому жертвовного характеру. Метафора «саду» переводить ліричну оповідь (у якій ціннісно марковані її головні «герої»: «господарь», «художник», «садівник», «шипшина», «сіяч», «насіння», «зерно») в космогонічний масштаб, об'єднуючи особистісне і загальноісторичне. Так інваріант саду співвідноситься з мотивами особистої та загальнолюдської долі.

Оскільки в поезії О. Седакової через мотивні варіанти маніфестовано як світ живих, так і померлих, то знову акцентується семантика межі, діалогічно об'єднуючи ці простори. Опосередкованим шляхом «сад», у свою чергу, виявляє спорідненість із тематичною лінією «сну». Сюжет перетину межі відбувається відповідно до міфологічного переходу – як вихід або «відвідання» одного простору (або його представника) іншим. Тому функціонально в цих випадках варіант мотиву саду виконує роль провідника. Зокрема, омонімічний збіг у поезії О. Седакової «саду»-дейксиса з «садом»-денотатом є еквівалентним до міфічних уявлень про неодномірність будь-якої речі.

Взаємодія мотивів саду й сну (на ґрунті семантики смерті) передбачає ще такий варіант просторової аксіології, профетичного бачення, який асоціюється з атрибутом світла. Наприклад, образ «темного саду» дифузно поєднує згадані мотиви, спрямовуючи їх інтерпретацію до дихотомії «видимого/не-видимого», і далі – «знаного/не-знаного». Отже, «сад» як космологічна модель, що вбирає всі речі світу, потрактована в ліриці О. Седакової як ейдичний простір, а мотиви саду та сну тяжіють до усталеної парності, що здатна переходити з одного контексту в інший, зберігаючи свої значеннєві риси.

Підрозділ 3.3 має предметом дослідження «Мотив сну й динамічну модель межі». Аналіз мотиву сну виявив таку суттєву його характерну рису, як наявність подвоєння в зображенні та оцінці образно-предметного контенту. Окрім уже встановлених конотацій міфологічного переходу – символічної смерті, у О. Седакової «сон» є станом на зразок спогаду, спомину, що, в свою чергу, викликає асоціацію з музикальністю. Особлива пам'ять про ситуацію до перетину життєвої межі подається у ліриці О. Седакової у вигляді невимовного, тобто музики. Такий спомин, за О. Седаковою, нагадує про якусь «спільну долю», загальнолюдський досвід «переходу», що концентрує всі попередньо згадані концепти й мотиви. А музикальність у репрезентації спомину спільної долі своїми засобами – повторами й варіаціями основної теми – ізоморфно підкреслює й коментує архетипічність і мотивну варіантність цього вселюдського протосюжету. Його типізовано-

персоніфікованими персонажами стають «душа», «життя» і «смерть», а найбільш продуктивними ситуаціями – поминання живих/померлих у сні («сон одужання»), порятунку/збереження/дива.

Мотив сну здатен відобразити безліч варіантів прояву динаміки межі, у різноманітних дихотоміях та градаціях: світла/не-світла, видимого/не-видимого, знаного/не-знаного, яви/не-яви, рухомого/статичного, циклічного/лінійного, одиничного/множинного. Отже, з посиленням контекстуальної позиції мотиву сну, яскравішим стає художній ефект пульсації, мерехтіння, оновлення смислів і якостей світу, що є об'єктом ліричної медитації.

Найбільш активну та художньо плідну кореляцію мотиву сну виявлено з мотивами саду, світла, лица, води. Так, сполучення сну і води маніфестує відношення рухомого/статичного, сну і світла – аксіологічну градацію переходів між світлом і темрявою, видимого/не-видимого, а звідси – знаного/не-знаного. Уже констатоване посилення лірики О. Седакової до фольклорно-обрядових уявлень мотивує зближення таких стихій, як «вода» і «вогонь».

У підрозділі 3.4 «Мотив лица й семантика ‘скасування’» дослідження ієрархічних координат в аксіоматиці ліричної системи О. Седакової дозволило виділити мотив лица, який має інтегральний статус щодо перелічених мотивних відношень і, зокрема, організує інтенційний ряд «лице/образ/ім'я». Саме мотив лица, виконуючи функцію олюдненого логосу у відповідному аранжуванні події переходу, покликаний зняти дихотомії та наділити дискретні одиниці загальним значенням.

Резюмуючи специфіку варіантів мотиву лица, можна охарактеризувати її як «змістотвірну вітальність», християнізовану редакцію «zoe», онтологічно задіяну у формуванні й ускладненні структури модельованого світу. «Лице» постає богословським аналогом діалектики партиципації, актанта і пасива: як одиничне воно збирає та інтегрує у множинність, яку збирають та інтегрують. Тобто «лице», що проходить крізь кенотичні перипетії переходу та переборює антиномії «множинно-одиничності», спрямоване на «скасування» елементарних частинок зображуваного світу заради його цілісності, «скасування» бінарних опозицій і дихотомій (сну/не-сну; смерті/не-смерті; знання/не-знання і т. п.). Інтертекстуальним і неоміфологічним модусом трактування «лица» тут уже є вповні біблійно-християнський, а не фольклорно-обрядовий дискурс.

Підрозділ 3.5 «Мотив світла/не-світла» є простеженням того, як структурується мережа змістових залежностей навколо концептно-мотивного комплексу світла.

Аксіологічна роль світлової градації в мотивній системі О. Седакової спирається на ісихастську діалектику фаворського світла як богословського концепту. Світло, яке може стати засобом трансцендування, водночас є й світлом і темрявою, бо по-своєму переформулює той-таки міфологічний перехід, пов'язаний із семантикою смерті-воскресіння. Сліпучість такого світла буквально призводить до сакральної сліпоти (близькі аналоги – німота, мовчання) та є еквівалентом символічної смерті й запорукою другого народження. О. Седакова підкреслює амбівалентну якість сакральності, перенесеної зі світла на темряву та зі слова на мовчання: «<...>

достанет слов, чтобы не впасть / в молчанье и свободу. / Не замолчат: такая тьма / в молчанье!» («Миньона»). Отже, система оцінок і проявів «світла/темряви» ускладнюється й опонує тривіальним опозиціям (світло «з плюсом»/темрява «з мінусом»). Окремої уваги вимагає аналогія із затемненою колористикою «пресвітлих» образів іконографії.

Якщо позиціонувати, за логікою мотивної системи О. Седакової, градацію світла відносно межі життя, то семантика темряви стосуватиметься скоріше світу живих. Точніше, крізь призму міфологічної та християнізованої події переходу в ситуації амбівалентно явленого світла актуальною стає кореляція подвоєння: внутрішнього й зовнішнього світла – внутрішньої й зовнішньої темряви. Ціннісний градієнт «світла» залежить від процесу та етапів переходу: одним станом і переживанням світла характеризується профанне положення суб'єкта, зовсім іншими оцінками і мірою сакральності – сприйняття світла героєм на різних етапах переходу.

Проаналізовано в роботі й крайні форми антиномічних репрезентацій аксіоматики світла, коли йдеться вже про цілковите нерозрізнення, парадоксальну тотожність ціннісної семантики світла внутрішнього й зовнішнього: «<...> Боже, / сделай меня чем-нибудь новым! / <...> / Сделай, как камень отграниченный, / и потеряй из перстня / на песке пустыни. / Чтобы лежал он тихо, / не внутри, не снаружи, / а повсюду, как тайна. / И никто бы его не видел, / только свет внутри и свет снаружи. / А свет играет, как дети, / малые дети и ручные звери» («Просьба»).

Підрозділ 3.6 «Мотив дому в процесуальному аспекті» продовжує розбір мотиву світла через його взаємодію з мотивом дому.

«Дім» осмислено як простір, що вміщує світло, образ дому неможливий без носія світла (таким ціннісним центром часто стає ліхтар). Тому частотні диференціації цієї конструкції можна звести до мотивних груп «світло посеред дому» і «дім серед світла». Через принцип ізоморфізму ліричного зображення світу знімається опозиція «велике – мале», «ціле – частина», тому варіантом мотиву «посеред-положення» стає семантика метонімічного змісту «цілого/більшого» в «частині/меншому». Завдяки такому ракурсові можна впізнати євангельський претекст як основний інтертекстуальний чинник розглянутих категорій.

Подібно до семантики світла, значення домінанта дому також проявляє тенденцію до дихотомічних антиномій. Ціннісним вектором метатекстуальної процесуальності дому/бездомності є інтертекстуальність, задана співвідношенням «дім – царство», яка вступає у взаємодію з мотивом «скасування» (навколо семантики позбавлення, знедоленості, бездомності, бідності, блукання). Характерним проявом дихотомії дому видається мотивний варіант, позначений у цій роботі як «дім у бездомності». У контексті метатекстуального функціонування «дім» імпліцитно сприймається також як еквівалент співвідношення «безталання – безпам'ятство». Іntenції, спрямовані на подолання знедоленості, актуалізуються в мотивах пам'яті й каяття.

У підрозділі 3.7 досліджено «*Мотиви пам'яті/не-пам'яті, знання/не-знання*». Дихотомічна семантика пам'яті/не-пам'яті представлена у творчості О. Седакової різними мотивними варіантами.

Так, до мотивного ряду пам'яті належать мотиви поминання, пригадування, спогадів. До мотивного ряду не-пам'яті можна віднести різноманітні мотиви забуття. Дихотомічна процесуальність як принцип смислотворення втілюється не тільки на рівні спільності зазначених мотивів, а й у кожній конкретній реалізації. Діапазон контекстуальних варіантів розростається від експонування різних «зрізів» дихотомічного будування семантики пам'яті до ототожнення пам'яті та не-пам'яті.

Таким чином, на рівні метатексту формується процесуальне висловлювання про неповноту, обмеженість людського знання. Звертаючись до семантики знання/не-знання, варто сказати, що цей варіант твірної дихотомії є експлікацією, виходом на поверхню головного принципу смислобудування у творчості О. Седакової: в основі будь-якого виду дихотомічного розвитку (пов'язаного, наприклад, із мотивом дому, з мотивами світла/не-світла, життя/не-життя тощо) лежить уявлення про певну буттєву межу.

ВИСНОВКИ

У процесі міфопоетичного та інтертекстуального аналізу мотивної системи поетичної книги О. Седакової було підтверджено гіпотезу про те, що саме набір константних концептів, метафорично перетворюючись на міфопоетичний та інтертекстуальний субстрат, реалізується в мотивній системі лірики О. Седакової й надає органічній єдності та цілісності всій художній і світоглядній моделі світу автора. Високий рівень репродуктивності та варіативної конкретизації кожного мотивного інваріанта, активність взаємодії з іншими інваріантами формують метатекстуальне поле потужної семантичної щільності та обсягу.

Окрім відсилань до конкретних літературних та культурних текстів, у поезії О. Седакової існує пласт своєрідних неатрибутивних авторських апеляцій. У основі мотивів її поетичного світу перебувають такі базові мовно-культурні концепти, як «дім», «сад», «сон», «пам'ять», «світло» та ін. При цьому актуалізація концептного потенціалу в ракурсі мотивної системи апелює не до окремого тексту, а пов'язує у свідомості реципієнта відкриту множину текстів у атрактивно тривалу єдність. Дослідження дискурсивно-мовного рівня інтертекстуальності дозволило виявити в ліриці О. Седакової інтегральне осмислення творчих надбань модернізму, коли мова йде й про наслідування традиції, яка не втратила своєї культурної вітальності, й про створення на її базі унікально авторських модифікацій.

Як показало дослідження, мотивна система лірики О. Седакової характеризується, як і класичні модерністські моделі, особливою смисловою процесуальністю: саме в динаміці мотивів розгортається змістовий потенціал культурного концепту. Через логіку побудови мотивної системи проявляється принцип добору та розвитку саме таких валентностей концепту, які б відповідали

поетичному світообразу, що його створює автор. Дослідження мотивів лірики О. Седакової дозволило осягнути її творчість у цілому й простежити пунктир типологічних «скріплень», що забезпечують взаємне збагачення значень, які підтримують традицію, та значень, актуалізованих тільки в мотивах авторського поетичного світу. Аналіз виявив значущість авторської установки на художнє дослідження **принципу межі**, який проходить крізь різні рівні поезики книги. Процесуальність межі, продемонстрована в цій роботі, корелює з процесуальністю межі на рівні формальної організації віршів О. Седакової. Напрямок руху поетичного слова О. Седакової в бік дихотомії форми як діалектики будівництва й перевтілення у ранніх творах ще узгоджується з традиційною структурою віршів, але надалі тема межі набуває магістрального значення поетичного новаторства досліджуваного автора як у формальному, так і в змістовому аспектах.

Дослідження мотивної системи було здійснено на прикладі найбільш показових образно-символічних вузлів: мотивів шипшини, саду, сну, лиця, дому та мотивів, пов'язаних із семантикою знання, пам'яті, світла. Було встановлено, що всі перелічені мотиви співвідносяться з семантикою спільної долі, яка функціонує на рівні лейтмотиву.

Проведений аналіз дозволив зробити висновок про переважно осцилятивну природу мотивів поетичної творчості О. Седакової: мова йде про переплетіння біблійно-християнського і фольклорно-обрядового дискурсів. Так, «шипшина», з одного боку, співвідноситься з богородичними мотивами й мотивом теургічного перетворення світу, а з другого боку – наближається до характеристики дерева як медіатора опозицій гори й низу, набуваючи множинно-одиничного значення. Мотив дому співвідноситься з аксіологічно значущою семантикою світла та з уявленням про потойбічний світ. Мотив саду включає уявлення щодо простору теургічного зусилля та архетипічної «пам'яті» про райський простір. Найбільш важливими виявляються відношення між мотивами лиця і «множинно-одиничності». Спільним для цих категорій виявляється їхній акумулятивний потенціал. Проте принципова різниця полягає в тому, що та частина «множинно-одиничності», яка акумулюється, має змогу метонімічно являти собою все множинно-одиничне ціле, – у той час як акумульована частина категорії «лиця» не може замінити ціле: «скасована» частина не тільки не дорівнює цілому, процесуально вона стає не рівною собі.

Аналіз також показав, що в художній природі мотивів, пов'язаних із метафорикою світла, знання, пам'яті, базовим є принцип «твірної дихотомії», в основі якого знову лежить уявлення про межу. У цьому сенсі найбільш коректно вказати на процесуальне поновлення дихотомічних прогресій світла/не-світла, пам'яті/не-пам'яті, знання/не-знання. Семантичні межі не задані, не встановлені раз і назавжди, навіть більше: вірші О. Седакової демонструють не стільки момент установлення меж, скільки їхню рухливість. Сугестія екстатичності в багатьох розглянутих віршах пов'язана саме з парадоксальною логікою твірних дихотомій. Поезія О. Седакової – це поезія, де все є нестатичним, де все спрямовано до антиномії оновлення.

Індивідуально-авторське наповнення мотивів світла/не-світла корелює з центральними положеннями ісихазму, зокрема з уявленням про божественне світло як «надсвітлу темряву». Так відбувається ієрархічна диференціація семантики темряви/не-темряви і світла/не-світла. Діапазон дихотомічної прогресії мотиву світла/не-світла розроблено в поезії О. Седакової між екстремально низьким і високим ступенями аксіологічної значущості.

Серед мотивних варіантів дихотомії пам'яті/не-пам'яті під час дослідження виявлено мотиви спомину, згадування, забуття, забування. Дихотомічний принцип реалізується і на рівні єдності, і на рівні кожного окремого варіанта: від експонування актуальних «зрізів» пам'яті до «скасування», ототожнення пам'яті й забуття. Схоже «ототожнення-нерозрізнення» може відбуватися і з семантикою знання/не-знання, що вказує на неповноту людського знання як такого.

Варіанти мотивів шляху (переходу, виходу, блукання), мотив сну, мотив «множинно-одиночності», розглянуті в другому розділі, – також відсилають до семантики межі, узятій в аспекті фольклорно-обрядової картини світу. У процесі аналізу було встановлено, що вірші О. Седакової з яскраво виявленим міфопоетичним кодом є оповіддю про подію переходу, пов'язану з перетином життєвих меж.

Принцип кореляції структурних та семантичних характеристик вірша втілюється тут через співвіднесення способу нарації із «сюжетом» події. Відбувається ототожнення події та оповіді, що акцентує їхній ціннісний статус. Такий спосіб організації оповіді пов'язаний із мотивною категорією «множинно-одиночності»: їй відповідають фольклорно-обрядові уявлення про сутності потойбічного світу, головними характеристиками яких є множинно-одиночність, безособовість, безіменність, рівноправність.

У ході роботи було виявлено зв'язки мотивної системи О. Седакової з фольклорно-обрядовими уявленнями: про дерево як медіатор опозиції гори й долу; про воду як міст у потойбічний простір та про єдність комплексу вода – міст – шлях; про двійників; про жіночу іпостась смерті; про ототожнення душі й дихання, душі і сльози; про кров як те, що сховане; про луки, поле як притулок душ померлих; про зміну статусу людини, яка полишає локус життя й переходить до локусу смерті; про жебрака як іпостась божества; про зближення життя і смерті з простором двох домів; про співвідношення «дім – домовина», «сон – смерть», «колиска – труна»; про чування як протиставлення смерті-сну; про жертву в обрядовому поминанні; про спомин як нове втілення події, що відбулася; про злиття з природним колом життєвого циклу померлого.

Проведений аналіз дозволив зробити висновки про те, що мотиви лірики О. Седакової наслідують семантику архетипічного характеру, співвіднесену з традиціями християнсько-біблійного та обрядового дискурсів. Вони не суперечать в ліричній системі О. Седакової, а навпаки, – функціонально доповнюють один одного. Пунктом їх об'єднання постає утопічне уявлення про спільність долі людини і Всесвіту. У центрі мотивної драматургії лежать взаємини між живими і

померлими, одиничним та множинним, частиною і цілим, суб'єктом і простором, циклом і розривом.

Проекцією переліченого стає створення авторського світу-міфу складно-осцилятивного характеру. Міфотворчість О. Седакової, яка ґрунтується на індивідуально-авторському ізводі універсальних культурно-літературних дискурсів, відсилає до загальних принципів поетики модернізму.

Дослідження поетичної творчості О. Седакової з погляду інтертекстуально-міфопоетичного перетворення констант авторського світогляду в мотивній системі ліричної книги демонструє перспективність подальшої розробки концепцій творчості поета як динамічно організованої цілісності.

Основний зміст роботи викладено в таких публікаціях:

1. Звегинцова М. Э. Мотив преобразования зрения и вещества в поэтических циклах «Дикий шиповник», «Старые песни» и «Китайское путешествие» О. Седаковой / М. Э. Звегинцова // Вісн. Харк. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Філологія / [відп. ред. Ю. М. Безхутрий]. – 2012. – Вип. 64. – № 994. – С. 130–133.

2. Звегинцова М. Э. «Множественно-единичность» как одна из концептообразующих категорий мифопоэтической космологии О. Седаковой / М. Э. Звегинцова // Лінгвістичні дослідження : Зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г.С. Сковороди. / [відп. ред. О. А. Олексенко]. – 2012. – Вип. 34. – Х. : ФОП Андреев К. В. – С. 127–133.

3. Звегинцова М. Э. Взаимообращение фольклорно-обрядового и церковно-библейского дискурсов в стихотворении «Успение» О. Седаковой / М. Э. Звегинцова // Вісн. Харк. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Філологія / [відп. ред. Ю. М. Безхутрий]. – 2012. – Вип. 66. – № 1021. – С. 315–318.

4. Звегинцова М. Э. Мотив пути / перехода в лирике О. Седаковой : мифопоэтический аспект / М. Э. Звегинцова // Научная дискуссия : вопросы филологии, искусствоведения и культурологии : матер. IX Междунар. заочн. науч.-практ. конф. – М. : «Междунар. центр науки и образ.», 2013. – С. 65–70.

5. Звегинцова М. Э. Концепт «сад» в лирике О. Седаковой / М. Э. Звегинцова // Русская филология : Вестн. Харьк. нац. пед. ун-та им. Г. С. Сковороды. – 2013. – № 1–2 (49). – Х. : Бахмачская типография. – С. 73–78.

6. Звегинцова М. Э. Концепт «лицо» в лирике О. Седаковой / М. Э. Звегинцова // Вісн. Харк. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Філологія / [відп. ред. Ю. М. Безхутрий]. – 2013. – Вип. 67. – № 1048. – С. 165–170.

АНОТАЦІЯ

Звегинцова М. Е. Лірика О. Седакової: система мотивів, міфопоетика, інтертекст. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.02 – російська література. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2013.

У ході міфопоетичного та інтертекстуального аналізу було виявлено загальний для поетичної творчості О. Седакової характер творення мотивів, що сягає фундаментальних концептно-архетипічних мовних реалій, які набувають конкретизації в наборі констант індивідуально-авторської моделі світу, а потім – у художній мотивіці ліричної книги як цілого. Дослідження мотивної системи здійснено на прикладі мотивів шипшини, саду, сну, лица, дому та мотивів, пов'язаних із семантикою знання, пам'яті, світла. Встановлено, що всі перелічені мотиви корелюють із семантикою «спільної долі».

У дисертації простежено різноманітні взаємозв'язки досліджуваної лірики з уявленнями фольклорно-обрядового характеру. Продемонстровано щільність переплетення біблійно-християнського і фольклорно-обрядового дискурсів.

Аналіз виявив магістральну авторську інтенцію, яка полягає в художньому дослідженні принципу межі. Діапазон реалізації цього принципу досить значний: від міфологічних мотивів перетинання межі до метатекстуальних дихотомій, що створюють ефект постійного оновлення рецептивної ситуації. Розгляд дихотомічних прогресій поетичних текстів О. Седакової дозволив виявити пріоритет дискурсивно-мовної інтертекстуальності.

Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що у ліричному доробку О. Седакової інтегруються та рефлексивно розвиваються творчі принципи модернізму.

Ключові слова: мотив, система мотивів, міфопоетика, інтертекст, концепт, атракція, дискурс, дихотомія, принцип межі, модернізм.

АННОТАЦІЯ

Звегинцова М. Э. Лирика О. Седаковой: система мотивов, мифопоэтика, интертекст. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.02 – русская литература. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина Министерства образования и науки Украины, Харьков, 2013.

В ходе мифопоэтического и интертекстуального анализа выявлен общий для всего поэтического творчества О. Седаковой характер мотивообразования, восходящий к фундаментальным концептно-архетипическим языковым реалиям, которые конкретизируются в наборе констант индивидуально-авторской модели мира, а затем и в художественной мотивике лирической книги как целого.

Исследование мотивной системы осуществлено на примере наиболее показательных метафорических комплексов: мотивов шиповника, сада, сна, лица, дома и мотивов, связанных с семантикой знания, памяти, света. Установлено, что

все перечисленные мотивы коррелируют с семантикой «общей судьбы», объединяющей соответствующие мотивные комплексы.

Мифопоэтическое содержание наиболее репрезентативных в этом отношении стихотворений О. Седаковой определяется повествованием о событии пересечения границы жизни. Для них характерна специфическая стратегия наррации, связанная с отождествлением события и повествования о событии. При этом актуализируется мотив «множественно-единичности», восходящий к фольклорно-обрядовым представлениям о сущностях загробного мира, характеристиками которых являются множественно-единичность, безличность, безымянность, равенство. С метатекстуальной точки зрения мотивный узел «множественно-единичность» проанализирован в качестве самостоятельного мотива, а также мотивного комплекса, интегрирующего более частные мотивы; наконец, в виде дихотомии множественности/не-множественности, единичности/не-единичности.

В диссертации прослежены разнообразные взаимосвязи исследуемой лирики с фольклорно-обрядовыми представлениями, многим из которых посвящены рубрики этнографического исследования самой О. Седаковой: о дереве как о медиаторе оппозиций верх – низ; о воде как о мосте в загробье и о едином комплексе вода – мост – путь; о двойничестве; о женской ипостаси смерти и многих других.

В работе показано тесное взаимопереплетение библейско-христианского и фольклорно-обрядового дискурсов, художественно воплощенное в мотивах дома, сада, луга, шиповника, сна, памяти и др. Например, «шиповник» соотносим как с богородичными мотивами, с мотивом теургического преображения мира, так и с представлениями о дереве как о медиаторе оппозиций верхнего и нижнего, о множественно-единичной природе иномирных существ. Мотив дома способен актуализировать как евангельско-библейскую аксиологию света, так и значения загробного пространства. Взаимообращение библейско-христианского и фольклорно-обрядового дискурсов зиждется на представлении об общности человеческой и мировой судьбы, живых и умерших, единицы и множества и т. д.

Анализ выявил магистральную авторскую интенцию – художественное исследование принципа границы. Диапазон его реализации весьма обширен: от мифологических мотивов пересечения границы до метатекстуальных дихотомий (света/не-света, знания/не-знания, памяти/не-памяти, дома/не-дома, единичности/не-единичности, субъектности/не-субъектности, цикличности/не-цикличности, смерти/не-смерти и др.). Каждый дихотомический мотив представлен многими вариантами, которые, в свою очередь, способны распадаться на другие контекстуальные конкретизации. Таким образом, создается эффект постоянного мерцания границы, направленный на обновление и различение смысла в данный момент, на порождение новой рецептивной ситуации.

Рассмотрение дихотомических прогрессий в поэтических текстах О. Седаковой позволило выявить приоритет дискурсивно-языковой интертекстуальности, которая дифференцирует всякую претекстовую диалогичность в поле потенциальной

открытости, незавершенности аттрактивных возможностей воспринимающего сознания.

Проведенное исследование позволило доказательно говорить об особенностях поэтики О. Седаковой, связанных с индивидуально-авторским интегрированием и рефлексивным развитием творческих принципов модернизма.

Ключевые слова: мотив, система мотивов, мифопоэтика, интертекст, концепт, аттракция, дискурс, дихотомия, принцип границы, модернизм.

SUMMARY

Zvegintsova M. E. O. Sedakova's poetry: the motif system, mythopoetics, intertext. – Manuscript rights.

The thesis for the degree of Candidate of Philological Sciences, speciality 10.01.02 – Russian literature. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2013.

The mythopoetic and intertextual analysis uncovered the manner of motif formation common for O. Sedakova's all poetic works that can be traced to the fundamental concept and archetypal language realia made concrete in the set of constants in the author's individual picture of the world, as well as in the artistic motif set of a collection of poetry. The motif system was studied on the basis of the most significant metaphoric complexes, such as the motifs of brier, garden, sleep, face, house, and the motifs related to the semantics of knowledge, memory and light. All these motifs were found to correlate with the "common fate" semantics uniting the respective motif complexes.

This research traces the various connections of the lyric poetry in question with folklore ritual notions, many of which have rubrics dedicated to them in the ethnographic study by O. Sedakova herself, and presents a close intertwining of the biblical-Christian and folklore-ritual discourses, founded upon a notion of a common fate of people and the world, the living and the dead, the unit and the plurality etc.

The analysis revealed the author's main intention, i.e. an artistic exploration of the boundary principle. The span of its implementation is highly extensive, from the mythological motifs of boundary crossing to the meta-textual dichotomies creating an effect of constant renewing the receptive situation. The consideration of the dichotomic progressions in O. Sedakova's poetic works revealed the priority of discourse-language intertextuality.

The research allowed us to speak conclusively about the peculiarities of O. Sedakova's poetics, where the creative principles of modernism are internalized and reflectively developed in a unique way specific only to O. Sedakova herself.

Keywords: motif, motif system, mythopoetics, intertext, concept, attraction, discourse, dichotomy, boundary principle, modernism.